

A. Mitić (Niš, Република Србија)

Преглед акценатских одлика призренско-тимочких говора и истраживање места акцента у говору села Стајковца

Апстракт: Рад се бави изучавањем места акцента у говору становника села Стајковца, као и приказом најзначајнијих акценатских одлика призренско-тимочких говора. Циљ овог рада је да утврдимо место акцента у говору становника овог дела општине Власотинце. За потребе овог рада снимили смо говор укупно дванаест испитаника. Ти испитаници су били подељени у две старосне групе, са по три испитаника мушког и женског пола. На основу приложених резултата можемо закључити да се у већини врста речи, уз издвојене изузетке, акценат налази на старом месту. Није долазило до већих померања у месту акцента када посматрамо старосне групе, али можемо закључити да се чешће јављају изузеци код говорника млађих од 40 година. Повремено се јављају разлике између испитаника различитог пола у оквиру истих старосних група, али оне нису честе, па то можемо приписати говорној ситуацији.

Кључне речи: призренско-тимочка говорна област, призренско-јужноморавски дијалекат, општина Власотинце, село Стајковце, место акцента, старосне и полне групе испитаника

A. Mitić (Niš, Republic of Serbia)

An Overview of the Accent Features in the Prizren-Timokian Speech and Research on the Place of Accent in the the Village of Stajkovce Speech

Abstract: The paper deals with the speech accent of the Village of Stajkovce inhabitants, as well as the presentation of the most significant accent features of the Prizren-Timokian speech. It determines the place of speech accent in the municipality of Vlasotince. For the purposes of this work, we recorded the speech of twelve respondents. These respondents were divided into two age groups with three male and female respondents in each. Considering the achieved results, we can conclude that in the most types of words, with some exceptions, the accent remains stable. We can conclude that speakers younger than 40 years old provide us with more exceptions than the representatives of the aged group. Sometimes differences occur in the speech of different genders respondents within the same age groups, but they are not frequent, so we can attribute this as the speaking situation.

Key words: Prizren-Timokian speaking area, Prizren-South Moravian dialect, Vlasotince municipality, Stajkovce village, place of accent, age and gender groups of respondents

1. УВОД

«Дијалекти и дијалектологија спадају у ретка поља у којима је судбина била наклоњена Србима» (Реметић 2017: 86). Да би тако и остало, ваља наставити са њиховим изучавањима. Подручје источне и јужне Србије је више од једног века активно истраживано, али и даље постоји потреба за добијањем детаљних података о променама које се дешавају у језику. Варијетет сваког говора је његово богатство и могућност за његово усавршавање, па самим тим треба чувати варијетете и поштовати их. Први корак у њиховој конзервацији и очувању јесте детаљно изучавање. Реметић нас подсећа (2017: 87): «За разлику од књижевног језика чији се развој мора пратити, каналисати, народни израз је имао слободну континуирану еволуцију по својим неписаним, али сасвим сагледивим принципима».

Због свега наведеног, одлучили смо да овај рад посветимо изучавању места акцента на јасно дефинисаном простору у оквиру призренско-јужноморавског дијалекта. За такво истраживање смо одабрали село Стајковце, у општини Власотинце.

2. ПРЕГЛЕД АКЦЕНАТСКИХ ОДЛИКА ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКИХ ГОВОРА

Најисцрпнији приказ акцента говора источне и јужне Србије, његовог порекла и одлика износи Александар Белић. Он је први детаљно проучио и дефинисао ове говоре. Белић (1905: 271–273) каже: «Акценат је свих ових дијалеката експираторан: један се слог по јачини гласа истиче међу осталим. Он је носилац акцента. [...] Једина разлика која се може у овом правцу констатовати међу различитим дијалектима источне и јужне Србије јесте у самој јачини експираторног акцента о којем говоримо, и у темпу говора који са овим стоји, донекле у вези. [...] Свођење $\hat$ и $\`$  у овим дијалектима на један акценат, било  $\`$ или неки који је сличан $\`$, у вези је са појавом, чијом се последицом оно и јавља, а то је скраћивање дужина. [...] У овоме је правцу овај дијалекат заиста најпрогресивнији, само је, разуме се, питање потпуно оправдано, да ли се ово у њему самостално развило или под утицајем дијалеката са стране. На ово је питање врло тешко одговорити, јер је и једно и друго, и у опште могуће, а особито када се ово тиче ових дијалеката: за њих се несумњиво може констатовати утицај страних дијалеката; међутим, има доста словенских језика за које се то не може констатовати у толикој мери, па су ипак и они изгубили дужине (исп. руски језик и, донекле, пољски)». Белић (1905: 275) даље о месту акцента пише: «По месту акцента овај се дијалекат потпуно слаже са оном акцентуацијом коју морамо претпоставити за старију епоху наше данашње специфично-штокавске акцентуације, а коју можемо врло лако реконструисати помичући нове акценте $\`$  и  $\`$ за један слог према крају и поредећи их са акцентом левачког говора (у коме се само крајњи кратак акценат није сачувао на крајњем месту), чакавскога дијалекта и руског језика. Према томе овај дијалекат, што се тиче места акцента, на ономе је ступњу развитка на којем је и чакавски дијалекат и руски језик. Дакле и за њега важи оно исто што и за два дијалекта, да је сачувао место заједничко-словенскога акцента». Ове констатације о месту акцента биће значајне за истраживање које смо спровели. Значајно је да се, у сав-

ременом стању у појединим крајевима призренско-тимочке говорне области, чува старо место акцента, док у другим долази до њиховог померања.

Велики број истраживача је радио на проучавању ових говора после Белића, али су се закључци увек сводили на оно што је Белић већ чуо и забележио. Јордана Марковић (2008: 295) скреће пажњу на потребу систематизације знања о акценатским системима: «Чини се оправданим да се о прозодији призренско-тимочких говора, осим констатације да имају само један акценат, мора за сваки крај говорити са више детаља и уз покушај систематизације. Оно што је засебно јесте место акцента, а то је детаљ који не смемо занемарити. Стога сматрам чињенично заснованим поделу свих говора ове области у најмање три групе према акценатском критеријуму. Прву, најбројнију групу чинили би говори са старим акценатским местом. Друга би била група говора са пренесеним акцентом. Трећу би чинили говори са везаним акцентом, али у овој групи бисмо разликовали две подгрупе: са акцентом на пенултими и са акцентом на антепенултими».

У овом прегледу, од старијих истраживања, морамо споменути и рад Слободана Реметића «Акценатски систем у призренском говору», где је аутор изнео део својих запажања о говору Срба Призренаца, као и рад Ронел Александер «Tonlak Accentuation». Ауторка је седамдесетих година прошлог века спровела опсежно истраживање ових говора. Она је на узорку од 120 речи истраживала акценатски систем овог простора, поделивши га на три дела. Посредством овог истраживања она је била у прилици да понуди, поред запажања у вези са акцентом, и друге фонолошке и морфолошке изгласе које је учила у самом материјалу.

На самом крају овог дела рада, осврнућемо се и на новији рад о акустичким изучавањима нагласка на територији призренско-тимочких говора. Лончар Раичевић и Судимац (2018) нам нуде истраживање описа нагласка у тимочко-лужничком дијалекту, конкретније у Пироту. Овај рад је доказ да се у данашње време приликом истраживања акцената примењују најсавременије технологије. Ауторке су дошле до закључка да је основна акценатска јединица у овом региону кратка прозодема, која је најсличнија краткоузлазном акценту из тонског система.

3. МЕТОДОЛОГИЈА

Рад се бави изучавањем места акцента у говору становника села Стајковца. Ово село смо одабрали због неистражености овог дела општине Власотинце, која је специфична по спајању трију говорних типова: лужичког, заплањског и јужноморавског идиома (према Станковић 2008: 23). Ово село је највеће по територијалној распрострањености и по броју становника у целој општини Власотинце, па самим тим пружа велике могућности за одабир одговарајућих испитаника.

Циљ овог рада је да утврдимо место акцента у говору становника овог дела општине Власотинце. Задаци који се постављају пред ово истраживање су:

Одредити којој од трију акценатских група које издваја Јордана Марковић, а које смо споменули, припада говор села Стајковца.

Одредити која старосна група боље чува старо место акцента.

Утврдити да ли има значајнијих разлика у начину акцентовања речи мушких и женских испитаника унутар старосне групе.

Главна хипотеза је да ће село Стајковце припадати групи говора са старим местом акцента. Помоћне хипотезе се односе на дистрибуцију акцента сходно издвојеним старосним групама и полу испитаника. Очекујемо да ће код старијих испитаника доћи до већег очувања старог места акцента, што повлачи већи број

потврда за померање акцента код млађих испитаника. Између испитаника мушког и женског пола не очекујемо веће разлике, сходно старосној групи којој припадају.

За потребе овог рада снимали смо говор укупно дванаест испитаника. Ти испитаници су били подељени у две старосне групе. Једну старосну групу су чинили по три испитаника мушког и женског пола старији од четрдесет година, док су другу чинили по три испитаника мушког и женског пола млађи од четрдесет година (у овој групи су били испитаници старости од 25 до 39 година). Водили смо рачуна да сви испитаници имају исто занимање, у овом случају је то била земљорадња, како се не би јављале разлике у говору због утицаја професије. Поред тога, сви испитаници су рођени на територији села Стајковца или ту живе више од двадесет година.

Материјал на коме је вршено истраживање је прикупљен снимањем спонтаног говора испитаника. Приликом снимања испитаници су упознати са разлогом снимања и дали су свој пристанак да материјал буде коришћен само у научне сврхе уз заштиту њихових индентитета. Укупно смо забележили четири сата и четрдесет осам минута материјала. Након снимања, материјал је транскрибован и акцентован. За анализу је у обзир долазио само онај материјал у коме се види спонтани говор испитаника и у коме се они не труде да исправљају свој говор. Из тако обрађеног материјала ексцерпирани смо примере које смо анализирали.

4. РЕЗУЛТАТИ

У наставку прилажемо резултате наше анализе. Место акцента ћемо анализирати сходно врсти речи, по угледу на значајне монографије из ове области, пре свега мислимо на радове Слободана Реметића (1996), Јордане Марковић (2000), Љубисава Тирића (1983) и многе друге. Резултате ћемо наводити подељене по групама на основу старости и пола испитаника. Сви примери су поређани по азбучном реду. Групе испитаника су обележене на следећи начин: М40+ за мушке испитанике старије од 40 година, Ж40+ за женске испитанике старије од 40 година, М40– за мушке испитанике млађе од 40 година и Ж40– за женске испитанике млађе од 40 година.

4.1. Именице

Место акцента у оквиру именица одређујемо сходно деклинационим типовима које је понудио Павле Ивић. У нашем материјалу налазимо потврде именица три деклинационе врсте, док изостају потврде за четврту Ивићеву деклинациону врсту. Прилажемо најрепрезентативније примере из нашег материјала. Није било могуће наводити парадигматско стање, јер нам опсег материјала није дозволио такву врсту истраживања. Примери су навођени у оном деклинационом облику у коме су се јавили у самом материјалу.

4.1.1. Прва Ивићева деклинациона врста: именице мушког рода на *-ø*, оне на *-a*, *-e*, *-p* (настале после губљења *-x*), као и на *-o* (према Ивић 1991: 149).

4.1.1.1. Акценат на првом слогу.

М40+: *дун, ђавол, мајстор, месец, миж, ноћ, прозори, сін;*

Ж40+: *брат, дун, ђавола, кв, лекови, мајсторе, месеца, миж, Рід, сине;*

М40–: *дун, кв, ноћ, зет;*

Ж40–: *брат, дун, лек, месец, миж, ноћи, сине.*

4.1.1.2. Акценат на ултими. Код свих група јавља се пример: *човек*.

4.1.1.3. Акценат на пенултими.

М40+: *виноград, салата*;

Ж40+: *салату, ствари*;

Ж40–: *ствари*.

4.1.1.4. Акценат на антепенултими.

Ж40+: *пријатељство, учитеља*.

Видимо да је највећи број потврда именица са акцентом на првом слогу, а најмањи са акцентом на антепенултими.

4.1.2. Друга Ивићева деклинациона врста: именице мушког и женског рода које се завршавају на *-а* (према Ивић 1991: 149).

4.1.2.1. Акценат на првом слогу.

М40+: *воду, женка, женску, жене, кићу, мајку, племња, пишку, рику, ћерку, чича*;

Ж40+: *бата, глава, деда, коске, кићу, мајка, њиву, рика, свиња, стока, татка, теча, ћерка, ијка, чичу*;

М40–: *воду, глава, деда, комша, кићу, мајка, племњу, пишку, растока, рике, станицу*;

Ж40–: *комшика, кићица, кикавица, мајка, рике, сестра, тата, ћерка*.

4.1.2.2. Акценат на ултими.

М40+: *жена*;

Ж40+: *жена, сестра*;

М40–: *свињи*;

Ж40–: *жена, сестра*.

4.1.2.3. Акценат на пенултими.

М40+: *комшија, раду, срамота*;

Ж40+: *кокошке, комшије, кривина, раду, срамота*;

Ж40–: *комшика, работа*.

4.1.2.4. Акценат на антепенултими.

Ж40–: *степенице*.

Највише потврда у овој групи налазимо са акцентом на првом слогу, док је најмање потврда на антепенултими. У групи женских испитаника млађих од 40 година јавила се иста реч са различитим местом акцента (*комшика* и *комшика*). У овом случају акценат на иницијалном слогу је производ опонашања туђих речи.

4.1.3. Трећа Ивићева врста: именице средњег рода са завршетком на *-о* и *-е* (према Ивић 1991: 149).

4.1.3.1. Акценат на првом слогу.

М40+: *дете, дрво, жито, место, поље, прасе*;

Ж40+: *бреме, гробље, кичики, лојзе, место, очи, пиле, поље, прасе, семе, иво*;

М40–: *дрво, киче, место, очи*;

Ж40–: *место, поље, киче, очи, иши, кичики*.

4.1.3.2. Акценат на ултими.

Ж40+: *дете, село*;

М40–: *дете, село*;

Ж40–: *дете*.

4.1.3.3. Акценат на пенултими.

Ж40+: *имање, рамена;*

Ж40–: *семенке.*

Код треће Ивићеве врсте уочавамо да је највише потврда са акцентом на првом слогу, а најмање на пенултими, за оне категорије где имамо потврда. Гледајући све врсте, не уочавамо значајну разлику између испитаника различитог пола у оквиру старосних категорија. Важно је рећи да се више потврда примера јављају код испитаника старијих од 40 година. Трудили смо се да издвајамо исте примере у свим групама како бисмо пратили разлике у месту акцента између свих група, али се нису јавиле значајније промене у месту акцента издвојених примера.

4.2. Заменице

Најбоље ћемо саму дистрибуцију акцента код заменица видети посредством подгрупа заменица.

4.2.1. Код личних заменица видимо задржавање акцента на отвореној ултими. У свим групама се јављају примери: *она, оно, они, оне.*

4.2.2. Следећа категорија коју издвајамо су показне заменице за лице, за каквоћу и за количину.

М40+: *овуј, овај, овој, оволки, оволко, онакво, таква, такво;*

Ж40+: *овуј, овај, овој, овакув, оволки, онолка, таква, такво, толка, толко;*

М40–: *овуј, овај, овој, такув, толко;*

Ж40–: *овуј, овај, овој, оволко, таква.*

Видимо да се код показних заменица за лице и за каквоћу акценат јавља на ултими. Са друге стране, код показних заменица за количину акценат се налази на пенултими.

4.2.3. Код присвојних заменица се акценат, такође, јавља на ултими.

М40+: *моје, твоје;*

Ж40+: *моја, моје, моји, твоја, твоје;*

М40–: *моја;*

Ж40–: *моја, моје, твоја, твоји.*

4.2.4. Код упитно-односних заменица случај је исти, акценат се јавља на ултими, сем једног примера. У оквиру категорије мушких испитаника старијих од 40 година јавља се пример заменице *чији* са акцентом на првом слогу, што овде можемо сматрати изузетком од правила.

М40+: *које, који, чија, чије, чији;*

Ж40+: *која, које, који;*

М40–: *која;*

Ж40–: *која, који, чија.*

4.2.5. За разлику од свега што смо до сада представили у оквиру ове категорије, одричне и неодређене заменице имају акценат на првом слогу.

М40+: *некако, неки, неко, никој;*

Ж40+: *некад, некако, неки, неко, никакав, никој;*

М40–: *некако, неки, неко, никој;*

Ж40–: *некако, неки, неко, никој.*

Видели смо да у већини случајева код заменица долази до одступања од правила преношења акцента ка почетку речи. Овде видимо задржавање акцента на ултими, што је одлика старог места акцента. Једино долази до појаве акцента на

првом слогу код одричних и неодређених заменица. У оквиру понуђених група не постоји разлика између посматраних категорија испитаника. Јавља се само један пример одступања код мушких испитаника старијих од 40 година, што можемо протумачити последицом говорне ситуације.

4.3. Придеви

У наставку наводимо облике придева мушког рода једнине.

4.3.1. Изведене придеве ћемо поделити на оне који имају акценат на основи и оне који имају акценат на суфиксу.

М40+: акценат на основи: *клинички, паркиран, селски*; акценат на суфиксу: *високе*;

Ж40+: акценат на основи: *очигледан, осетљив, хормонски*; акценат на суфиксу: *рођена*;

М40–: акценат на основи: *жедан, чипан*; акценат на суфиксу: *високо, широко*;

Ж40–: акценат на основи: *везан, генетски, слободан, царски*; акценат на суфиксу: *висока, пијан, широка*.

Када се акценат нађе на основи, његова позиција варира, док позиција акцента на суфиксу зависи од самог суфикса, па може бити на ултими или на пенултими.

4.3.2. У нашем материјалу су се јавили и компаративни облици придева. Овом приликом ћемо све примере поделити на аналитички облик компарације и синтетички облик компарације. Прво наводимо примере аналитичке компарације:

М40+: *по квалитетно, појешне, помалечак*;

Ж40+: *по врићо, по жилав, по малко, по отпоран, постара*;

Ж40–: *по висока, по горо, по грозно, по стрични*.

Када је морфема по самостална, онда она и сам придев имају одвојене акценте. Када је саставни део придева, онда је акценат на морфемима по.

Примери синтетичке компарације:

М40+: *ранији*;

Ж40+: *дрикишији*;

Ж40–: *старији, старији*.

Из приложених примера видимо да у случајевима синтетичке компарације акценат мења своје место и унутар истог облика.

4.3.3. У суперлативу долази до акцентовања префикса *нај-*. Међутим, ако је у питању дужа реч, онда се могу јавити и два акцента, од којих ће један бити на префиксу *нај-*, а други на самом облику придева.

М40+: *највероватније*;

Ж40+: *најбоље, највише, најгоро, најмање, најмалецко, најстарији*;

М40–: *највероватније*;

Ж40–: *најбоље, највише, најглавно, најмалецка, најмање, најситна*.

На основу изнетих података и примера видимо да се код изведених придева акценат може наћи и на основи и на суфиксу. Када се акценат нађе на основи његова позиција варира. Може се наћи на последњем слогу основе, али видимо да се често помера и на претходне слоге. Акценат на суфиксу може бити на ултими или пенултими. Компаратив показује већу правилност приликом одређивања места акцента. У аналитичком компаративу, уколико је морфема по саставни део придева она носи акценат, али ако је она одвојена од придева акценат се јавља и на њој и на придеву који је прати. Код синтетичке компарације видимо да се могу јавити одступања приликом акцентовања истог придева у оквиру једне катего-

рије. Код женских испитаника млађих од 40 година јавили су се примери: *старији* и *старји*. Овде се уочава могући утицај стандардног језика. Морамо нагласити да се код женских испитаника старијих од 40 година јавља облик *дрикишији*, где видимо померање места акцента за један слог унапред. Међутим, овај облик компаратива је дијалекатски па не можемо говорити о утицају стандарда. Код суперлатива акценат се увек налази на префиксу нај-, уколико се дуплира, онда други акценат заузима исто место као код компаратива датог придева.

4.4. Бројеви

4.4.1. Број један се у мушком роду јавља са акцентом на затвореној ултими (*један*). Број један у женском и средњем роду, као и у множини, у истраживаном говору такође чува старо место акцента, што је у овом случају акценат на отвореној ултими (*једна, једни, једно, једни*). Међутим, за женски и средњи род се јављају и одступања у материјалу:

M40+: *једна*;

Ж40+: *једно, једну*;

Ж40–: *једна*.

4.4.2. Када је реч о броју четири и сложеним облицима бројева од једанаест до деветнаест, акценат ће се јављати на пенултими уз могуће изузетке.

M40+: *четри, шеснаес*;

Ж40+: *четри, петнаес*;

M40–: *четри, једанаес*;

Ж40–: *четри, петнаес*.

Изузетак се јавља код женских испитаника млађих од 40 година, где смо забележили пример са акцентом на антепенултими (*четгнесту*), што је изазвано другачијим падежним обликом датог броја.

4.4.3. Акценти на бројевима од 20 до 90 се јављају на затвореној ултими.

M40+: *деведесет, четерес, осамдес, осамдесет, педесет, седамдесет*;

Ж40+: *деведес, четерес, педесет, седамдесет, шездесет*;

M40–: *деведесет, четерес, осамдес, осамдесет, педесет*;

Ж40–: *деведес, осамдесет*.

4.4.4. Код редних бројева акценат је на пенултими.

M40+: *трећи*;

Ж40–: *трећо*;

M40–: *дриго, четврто, пето, треће*;

Ж40–: *трећи*.

4.4.5. За бројне именице смо утврдили да се акценат јавља на пенултими. У свим групама се јавља пример *тројица*, осим у групи женских испитаника млађих од 40 година, где смо забележили само пример бројне именице *обојица*.

Из свега приложеног видимо да се место акцентовања основног броја један у женском и средњем роду једнине, као и у множини, може мењати. Ово је случај у свим истраживаним категоријама, сем код мушких испитаника млађих од 40 година, где нисмо нашли потврде за овакву појаву. То не можемо сматрати правилном посебног одступања од осталих испитаника, већ ћемо то приписати релативно малом узorkу на коме смо радили.

Што се осталих наведених категорија бројева тиче, није долазило до разлика у месту акцентовања код издвојених група испитаника, осим код женских испита-

ника млађих од 40 година, где се јавља један изузетак. Наиме, у овој групи испитаника уместо на пенултими, акценат јавља на антепенултими код основног броја четрнаест, што се приписује деклинационој форми (*четнесту*).

4.5. Глаголи

У наставку ћемо дати преглед свих потврђених глаголских облика у нашем материјалу, уз то ћемо приложити најрепрезентативније примере. Нећемо се посебно освртати на примере перфекта, футура првог и потенцијала, иако их има у нашем материјалу, јер анализирамо глаголске облике од којих се они граде. Истицемо да нема потврда у нашем материјалу за све оне глаголске облике које нисмо споменули или навели.

4.5.1. ПРЕЗЕНТ

4.5.1.1. Акценат се код глагола у презенту углавном јавља на пенултими, осим код примера (*знам, седім*). У признско-јужноморавском дијалекту се код сложених глагола не јавља преношење на префикс. Сви наведени примери су у 1. лицу једнине.

М40+: *вікам, гледам, давам, знам, імам, кажем, міслим, отіднем, радим, седім;*

Ж40+: *бегам, веријем, вікам, волим, дігнем, дођем, жівим, знам, імам, кажем, кренем, носим, отіднем, піјем, пођем, радим, седім, ударим, чивам;*

М40–: *бегам, вікам, давам, дођем, імам, кажем, продавам, радим, седім;*

Ж40–: *веријем, вікам, волим, вгнем, давам, дотерију, знам, імам, кажем, отіднем, піјем, питијем, радим, стављам, иђем, чивам.*

4.5.2. АОРИСТ

Јављају се примери аориста са акцентом на ултими тј. на наставку (*видо, идо*), али постоје и примери где је акценат умерен са ултима за један слог унапред (*дадо, остадо, поједо, продадо*).

4.5.2.1. Наводимо облике аориста у 1. лицу једнине.

М40+: *видо, дадо, идо, нађо, оставі, пита, пођо, работі, узо;*

Ж40+: *видо, дадо, идо, оставі, узедо, узо;*

М40–: *видо, діго, дођо, отидо, оставі, узо;*

Ж40–: *видо, дођо, идо, пита, узо.*

4.5.2.2. Наводимо и примере сложених глагола. Поред облика у 1. лицу једнине, издвојамо и неке примере у 3. лицу једнине (ти примери су подвучени).

М40+: *оставі, напуни, продадо;*

Ж40+: *направи, отидо, оставі;*

М40–: *отидо, оставі.*

Подвучени примери су доказ да 3. лице једнине не мора нужно да има исти акценат као и 1. лице једнине. Мада се могу јавити примери где је акценат исто на ултими као код 1. лица (*дође, теја*).

4.5.2.3. У множини је акценат на истом слогу као у јединским облицима, али се разликује број слогова због другачијих наставака за лице и број.

М40+: *доодише, направіше, ужутеше;*

Ж40+: *ватіше, извадіше, меріше, отворише, прођоше, свиріше, спасіше;*

М40–: *разбіше се;*

Ж40–: *измерише, укључише, опраше, донесоше, позваше.*

4.5.3. РАДНИ ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВ

Од радног глаголског придева се граде многи глаголски облици, па је значајно установити место акцента у овом облику. Навешћемо прво преглед глагола *бити, дати, знати, моћи* и *хтети*, јер су они најфреквентнији у самом материјалу.

4.5.3.1. Радни глаголски придев глагола *бити, дати, знати, моћи* и *хтети*.

М40+: *бија, био, даја;*

Ж40+: *бија, био, даја, дао, знаја, могаја, теја;*

М40–: *бија, даја, знаја, могао, теја;*

Ж40–: *бија, био, могао, теја.*

Видимо да се код облика *бија, даја, знаја, могаја* и *теја* акценат у свим категоријама налази на ултими, док се код облика *био, дао* и *могао* акценат налази на пенултими.

4.5.3.2. У наставку наводимо остале облике радног глаголског придева у мушком и женском роду.

М40+: *дошла, ишла, направја, узеја;*

Ж40+: *дошла, зваја, имаја, ишла, питувала, правја, родја, узеја, чија;*

М40–: *зваја, имаја, ишла;*

Ж40–: *дошла, имаја, ишла, направја, питувала, чија.*

Видимо да се код глагола на *ити* (*дошла, ишла* и сл.) акценат јавља на ултими. То су примери женског рода радног глаголског придева. Код осталих глагола акценат се јавља на пенултими. Можемо закључити да се у радном глаголском придеву место акцента везује за ултиму и пенултиму.

4.5.4. ТРПНИ ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВ

Што се тиче трпног глаголског придева, издвајамо скроман број примера у сва три рода, који су нам били доступни из нашег материјала.

М40+: *завгшен, навалено;*

Ж40+: *кипено, лечен, пртено, уработена;*

М40–: *пронађен;*

Ж40–: *подигнута, потопљен, срећна, шокірана.*

Овде преовладавају облици са акцентом на пенултими и на антепенултими.

4.5.5. ИМПЕРФЕКАТ

Имперфекат се у нашем материјалу јавља обично са акцентом на пенултими и на антепенултими. У материјалу налазимо потврде за облике: *имаше, немаше*, али и за облике: *имаше, немаше*.

М40+: *имаше, немаше, свиђаше, требаше;*

Ж40+: *викаше, меріше, снимаше, тејаше, трчаше, умејаше;*

М40–: *имаше, немаше, тејаше;*

Ж40–: *викаше, закасаше, имаше, меріше, плашише, праше, траумираше.*

4.5.6. ПЛУСКВАМПЕРФЕКАТ

Овде ћемо се осврнути само на помоћни глагол *бити* у перфекту. Овде се акценат глагола *бити* јавља на ултими (*бија, била, билі, било*), док је помоћни глагол јесам акценатован само када је у одричном облику и тада је акценат на првом слогу

(*неје, несам*). Што се тиче акцента на радном глаголском придеву главног глагола, о њему смо говорили у потпоглављу о радном глаголском придеву. Не јављају се разлике између издвојених група говорника.

4.5.7. ИМПЕРАТИВ

Из материјала који следи можемо видети да преовладава акценат на ултими код примера са наставком *-j* у 2. лицу једнине. Међутим, јављају се и примери са акцентом на пенултими код облика са наставком *-и* у 2. лицу једнине.

М40+: *дај, држ, немој*;

Ж40+: *дај, немој, ниј, изни*;

М40–: *дај, држ, немој*;

Ж40–: *баци, дај, дођи, немој, остави*.

4.6. Прилози

4.6.1. ПРИЛОЗИ ЗА МЕСТО

М40+: *горе, докле, овде, овам, овамо, одоздол, онде, отид, тамо, тиј, унутра*;

Ж40+: *горе, докле, дотле, одавде, одоздола, одозгор, овам, овамо, овде, онамо, онде, тамо, тиј, унутра*;

М40–: *горе, близо, докле, одатле, одозгор, овам, овамо, овде, онам, онамо, онде, отид, тамо, тиј*;

Ж40–: *горе, догде, дотле, овам, овамо, овде, одавде, тамо, тиј, унутра*.

Из приложених примера видимо да преовладава акценат на ултими, била она отворена или не, и на пенултими. Поред тога, морамо нагласити да код примера као што су *тамо, овамо* и *онамо*, где налазимо акценат на пенултими, такву појаву приписујемо појави покретних вокала на крају речи.

4.6.2. ПРИЛОЗИ ЗА ВРЕМЕ

М40+: *јутре, јитрос, јуче, лани, онда, прекјуче, сад, сутра, ијутру*;

Ж40+: *данус, дун дануске, зими, јитре, јитрос, јуче, јучерке, лани, никад, некад, ноћу, онда, ономад, прекјуче, суг, сад, ивечер, ијутру*;

М40–: *вечерас, јитре, јитрос, јуче, суд, сутра, ијутру*;

Ж40–: *данас, јитрос, јуче, никад, сад, туд, ијутру*.

Из приложених примера видимо да је место акцента код прилога за време нејединствено. Могуће је да прилози за време имају акценат на првом слогу (*кад, онда, сад, сутра, тад, ијутру* и сл.), на пенултими (*дануске, јучерке*), али се јављају и они са акцентом на ултими (*вечерас, јуче* и сл.). Међутим, увиђамо да преовладавају примери са акцентом на првом слогу. Важно је нагласити да се између издвојених група испитаника не јављају разлике када посматрамо исте прилоге.

4.6.3. ПРИЛОЗИ ЗА НАЧИН

Овде наводимо примере у контексту како би било јасно да се ради о прилозима.

М40+: *ја се једва діго*;

Ж40+: *он га вгљи боље него с машину; једва жив причам*;

М40–: *ја једва жив нађо*;

Ж40–: *боље отишо; једва гу истера из собу*.

Овде уочавамо разлике између издвојених група. Код женских испитаника млађих од 40 година јавља се акценат на првом слогу (*једва*) док се код свих оста-

лих у истом прилогу јавља акценат на ултими (*једва*). Међутим, за прилог боље се код свих група јавља акценат на првом слогу (*боље*).

Прилози за количину

M40+: *мало, много, коџа*;

Ж40+: *мало, млого, много, коџа*;

M40–: *мало, много, коџа*;

Ж40–: *мало, много*.

Из приложених примера видимо да се код прилога *много, млого* и *мало* јавља акценат на првом слогу, док се код прилога *коџа* јавља на ултими. Нема разлике међу издвојеним групама говорника.

4.7. Узвици

Код узвика у нашем материјалу је ситуација јасна, јер се ради о једносложним речима. Јавио се само један пример узвика, и то код свих издвојених група, а то је узвик *еј*.

4.8. Речце

Последња врста непроменљивих речи коју наводимо јесу речце.

M40+: *бар, бре, еве, ене, ево, кам*;

Ж40+: *буш, бурем, бре, еве, ене, ево, ето, јок*;

M40–: *бур, бре, еве, ене, јок*;

Ж40–: *бре, баш, еве, ене, ево, кам*;

Уочавамо да код дијалекатских облика показних речца (*еве, ене, ете*) долази до појаве акцента на отвореној ултими, и то код свих издвојених група испитаника. За разлику од тога, код стандардних облика показних речца (*ево, ено, ето*) акценат се јавља на почетном слогу. Што се тиче осталих наведених речца, све су једносложне, осим речце *бурем*, што оставља само једну могућност за позиционирање акцента. Што се тиче речице *бурем*, она се јавља код женских испитаника старијих од 40 година и акценат се налази на првом слогу.

5. ЗАКЉУЧАК

Овај рад се бави истраживањем места акцента у говору становника села Стајковца. Дефинисана територија није до сада изучавана на овај начин, а како се ради о простору на коме се сусрећу три говорна типа, овакво истраживање се чинило логичним. На основу приложених резултата можемо закључити да се у већини врста речи, уз таксативно наведене изузетке, акценат налази на старом месту. Ово нас доводи до закључка да је наша главна хипотеза, да говор села Стајковца припада групи говора са старим местом акцента, потврђена. Што се тиче помоћних хипотеза, оне су се односиле на дистрибуцију акцента сходно старосним категоријама и полу испитаника. Није долазило до већих померања у месту акцента када посматрамо старосне групе, али можемо закључити да се чешће јављају изузеци код говорника млађих од 40 година. Самим тим, већи је степен очувања старог места акцента код испитаника старијих од 40 година, па је и та хипотеза потврђена. Између испитаника мушког и женског пола нисмо очекивали веће разлике сходно старосној групи којој припадају. Кроз приказ резултата видели смо да се повремено јављају разлике, али да оне нису честе, па то можемо приписати говорној ситуацији. Сходно томе, закључујемо да је и друга помоћна хипотеза потврђена.

На самом крају ваља нагласити да смо донекле били спутани и обимом материјала на коме смо радили. Наиме, на обимнијем материјалу бисмо могли да посматрамо како се понаша акценат у парадигми и да ли долази до неких одступања на том пољу сходно категоријама испитаника које смо дефинисали. Овом констатацијом не желимо да умањимо обим посла који стоји иза овог истраживања, већ да најавимо наша будућа истраживања на овом пољу. Самим прегледом акценатских одлика са почетка смо видели да постоји потреба за оваквим истраживањима и да призренско-тимочка говорна област има одређених специфичности у сваком свом делу, па то ваља истражити и забележити.

ЛИТЕРАТУРА

- Alexander R. Torlak Accentuation. Munchen: Verlag otto sagner, 1975. 806 p.*
- Белић А. Дијалекти источне и јужне Србије. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1905. С. 715.*
- Ивић П. Из српскохрветске дијалектологије, Изабрани огледи. Књ. 3. Ниш: Просвета, 1991. 295 с.*
- Лончар Раичевић А., Судимац Н. Акустички опис нагласка у говорима тимочко-лижничког дијалекта // Philologia Mediana. Ниш, 2018. Година X. Број 10. С. 423–439.*
- Марковић Ј. Говор Запаља // Српски дијалектолошки зборник 47. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 2000. С. 7–307.*
- Марковић Ј. Прозодијски систем(и) призренско-тимочких говора // Зборник Института за српски језик САНУ, посвећено др Драгу Ћупићу. Београд, 2008. С. 293–297.*
- Реметић С. Акценатски систем у призренском говору // Говори призренско-тимочке зоне и суседних дијалеката: Зборник радова са научног скупа. Ниш, 1994. С. 203–213.*
- Реметић С. Српски призренски говор I (Гласови и облици) // Српски дијалектолошки зборник 42. Београд, 1996. С. 319–614.*
- Реметић С. Српска дијалектологија јуче, данас и сутра // Јужнословенски филолог. 2017. Бр. LXXIII. Св. 3/4. С. 85–112.*
- Станковић С. Границе призренско-тимочких говора у власотиначком крају. Београд: Институт за српски језик, 2008. 246 с.*
- Трајковић Т. Говор Прешева // Српски дијалектолошки зборник 47. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик, 2016. С. 284–577.*
- Ђурић Љ. Говор Лужнице // Српски дијалектолошки зборник 29. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 1983. С. 7–119.*

REFERENCES

- Alexander R. (1975) *Torlak Accentuation*. Munchen. Verlag otto sagner. 806 p.
- Belić A. (1905) *Dialects of Eastern and Southern Serbia*. Belgrade. State Printing Office of the Kingdom of Serbia. 715 p.
- Ivić P. *From Serbo-Croatian Dialectology: Selected Essays*. Vol. 3. Niš. Prosveta Publ. 1991. 295 p.
- Lončar Raičević A. Sudimac N. *Acoustic Description of Accents in the Speeches of the Timok-Ližnica dialect*. *Philologia Mediana*. Niš, 2018. Year X. Vol. 10, pp. 423–439.
- Marković J. *Speech of Zaplanje*. In: *Serbian dialectological collection 47*. Belgrade. Serbian Academy of Sciences and Arts and Institute for the Serbian Language SANU. 2000, pp. 7–307.

Marković J. Prosodic system(s) of Prizren-Timok speech. In: Proceedings of the Institute for the Serbian Language SANU, dedicated to Dr. Drago Ćupić. Belgrade. 2008, pp. 293–297.

Remetić S. Accent System in Prizren Speech. In: Speeches of the Prizren-Timok Zone and Neighboring Dialects: Proceedings of the scientific meeting. Niš. 1994, pp. 203–213.

Remetić S. Serbian Prizren Speech I (Voices and Forms). In: Serbian Dialectal Collection 42. Belgrade. 1996, pp. 319–614.

Remetić S. Serbian Dialectology Yesterday, Today and Tomorrow. *South Slavic Philologist*. 2017. Vol. LXXIII. No 3/4, pp. 85–113.

Stanković S. The Boundaries of the Prizren-Timok Dialects in the Vlasotince Area. Belgrade. Institute for the Serbian Language Press. 2008. 246 p.

Trajković T. Speech of Preševo. In: Serbian dialectal collection 47. Belgrade. Serbian Academy of Sciences and Arts, Institute for Serbian Language Press. 2016, pp. 284–577.

Ćirić Lj. Speech of Lužnica. In: Serbian dialectal collection 29. Belgrade. Serbian Academy of Sciences and Arts and Institute for Serbian Language SANU Press, 1983, pp. 7–119.

Сведения об авторе:

Анђела Митић,
дипломирани филолог
студент Мастер академских студија
србистике
филозофски факултет
Универзитет у Нишу

Andela Mitić,
Bachelor with Honours in Philology
Master's Student of Serbian Academic
Studies
Faculty of Philosophy
University of Niš

a.mitic-18480@filfak.ni.ac.rs